

## MAYER ERZSÉBET

### István, a vörös Király

Király István: Napló 1956–1989



MAYER ERZSÉBET (1951) Budapest

Amikor néhány hete kölcsönkaptam Király István *Naplóját*, éppen az Argumenti i fakti orosz újságot lapozgattam, majd felfigyeltem arra a hírre, hogy a szocialista forradalom alakjairól egy tévésorozat készül. Az ismert figurák (Lenin, Trockij, Krupszkaja) mellett előtérbe kerül Parvus (eredeti nevén Izrael Gelfand) alakja, akiről maga a rendező s maguk az oroszok is keveset tudnak, pedig a szocialista forradalom legnagyobb machinátora volt. Ő dolgozta ki a szocialista forradalom megvalósításának tervét. Izrael Gelfandot két életcél vezérelte, a meggazdagodás és az orosz birodalom széttúzásáé. Az első fegyverkereskedéssel Törökországban el is érte, a másodikat is sikerre vitte úgy, hogy az első világháború idején Törökországban felkereste a német követséget, és átadott nekik egy memorandumot, amelyben kifejtette az orosz birodalom megsemmisítésének módszertanát. A főszerepre pedig a svájci orosz emigráció egyik alakját, Lenint javasolta. A módszert Dosztojevszkij *Ördögök* című regényében kifejtett gondolatokra alapozta, amelyek azóta is minden forradalmi fellángolás receptjeként hasznosíthatók. Lényegük a felforgatás, a feszültség- és viszálykeltés, valamint az ifjúság befolyásolása. Az ördögök hatékony módszerként javasolják a fiktív bizottságok létrehozását, a tisztségek osztogatását, a hazugságok keltését, továbbá a bűnök elkövetéséhez való jog biztosítását, hiszen ha nincs Isten, minden megengedett. A cél gyors megvalósításához a kollektívált társadalom a legcélravezetőbb, mert a lelkek megkaparintásával megszerezhető a lelkek javai is.

Ezután láttam hozzá Király István közel kilencszáz oldalas *Naplójának* elolvasásához. Az első sortól az utolsóig – talán éppen a fenti írás hatására – igyekeztem megérteni, vajon mi vezette a családot és a barátokat a napló megjelentetéséhez. Korrajznak kevés, szűk és személyeskedő, személyiségrajznak fájdalmasan kicsinyes, s bár a borítón Király István mint irodalomtörténész van feltüntetve, a *Napló*ban vajmi kevés alkotói, kutatói kérdés kerül előtérbe. Ráadásul a rendszerváltás után eltelt huszonhét esztendő alatt megjelenő, a témához kötődő hazai és külföldi irodalmi művek, tanulmányok, archívumokban hozzáférhető dokumentumok kellő szempontot, tényanyagot szolgáltatnak a korról. Zavart az is, hogy a *Napló* egy részét angolból fordították vissza magyarra, az pedig különösen zavart, hogy József Attila verssorát („dolgozni csak pontosan, szépen”) Király így idézi: „dolgozni rendesen, szépen”. Annak ellenére, hogy a tárgyi tévedéseket, pontatlanságokat nagyon körültekintően igazították ki, ez a tévedés valahogy elkerülte a szerkesztők figyelmét. Azon gondolkodtam, vajon mit szolt volna az Argumenti i faktiban lehozott orosz cikkhez Király István, a politikailag gondolkodó ember és történész (a titulus magától Királytól származik), az akadémikus, az egyetemi tanár, az országgyűlési képviselő, valamint több újság – Csillag, Kortárs, Szovjet Irodalom – szerkesztője. Az a kérdés bujkált bennem, vajon hogyan lehetett mindezekben a feladatkörökben rendesen vagy akár pontosan dolgozni.

Később előhívódott bennem a bátor hangú fiatal észt- finn író, Sofi Oksanen *Mikor eltűntek a galambok* című, 2004-es lebilincselő regénye. Az író a német és az orosz hatalmi törekvések közé szorult észtek sorsáról beszél. De nem is a kínos történelmi visszapillantás a lényeg, hanem az a figura, aki észt nemzeti ellenállóból németbarát lesz, olyannyira, hogy beküzdje magát az SS-be, majd az orosz fordulatkor ott díszelg a felszabadító Vörös Hadseregben, s végül – ennek a korszaknak a letűntével – a szabad önálló Észtország németországi követi tisztére készül. Ez a regény teljes összhangban áll Ungvári Tamás *Eltárs és spicli jár a csendben* című írásában megfogalmazottakkal, amelyben idézi Szigeti József filozófus állítólagos megjegyzését, miszerint: „Ha a németek nyertek volna, az ország fasiszta lesz, ha az amerikaiak, akkor liberális demokrata, ha pedig az oroszok nyernek, akkor kommunista lesz, de Pisti és én mindegyik esetben miniszterek leszünk.” Sofi Oksanen ennek a típusnak remek képét adta könyvében. De regényének van még egy frenetikus tör-

ténelmi vonatkozása: a szélkakas, köpönyegforgató regényhős a hitlerizmusról ír könyvet hamis dokumentumok, kitalált események alapján azzal a ki nem mondott céllal, hogy a saját és a nemzetközi szocializmus bűneit felülírja.

Király István a *Napló* bejegyzései szerint a pártmoziban sok filmet látott, olyanokat is, amit elzártak a nagyközönség elől. A bejegyzéseket olvasva meglepődve tapasztaltam, hogy a Klaus Mann *Mefisztó* című regénye alapján készült Oscar-díjas Szabó István-filmről egy szót sem ejt. Pedig a főszereplő, a Hamburgban élő nagy ambíciójú színész életútja a tipikus körülmények között létrejött tipikus figurákat idézi: a színész mérhetetlen karriervágya okán Hamburgból mindenképpen a fővárosba, Berlinbe akar kerülni, hogy ott csúcsra futtassa karrierjét, s eljátszhassa Mefisztó szerepét. Ehhez szüksége van háttérül szolgáló nagypolgári házasságra, majd védőszárnyként működő és magasba repítő hatékony kapcsolatokra, amelyek viszont azzal járnak, hogy el kell vágnia gyökereit, és le kell cserélnie baráti körét. S mikor mindez összejön, a maszkok lehullanak, és a sikerember egy szánandó, jelentéktelen porszemmé töpörödik. A film motívumai szinkronban vannak Király életének főbb tényeivel. Király, a nagy ambícióval, karriervágygal megterhelt ember vidéken születik, lelkész családban. A Sárospataki Református Kollégiumban, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen s az Eötvös Collegiumban tanul magyar–német szakon. Birodalmi ösztöndíjasként eltölt néhány hónapot Bécsben. Bizonyos legendák szerint Hitler *Mein Kampf*-ját ő fordítja magyarra. Aztán Lakatos Imrétől – aki egy dosztojevszkiji ördög – remek ötletet kap: lépjen be a pártba, ott úgyis sok a zsidó. Király belépett... s többszörös koszorúval a fején (Stefan *koszorút* jelent), vörös királyként éli le egész életét. Egy ilyen múlt és származás után a megbízóknak nem kellett kételkedniük. Nem lesz belőle Roger Garaudy, aki kommunista meggyőződése ellenére a prágai tavasszal kapcsolatos írásaiban „tavaszpárti” lesz, amiért majd kizárják a pártból, mire ő jobboldali, sőt holokauszttagadóvá válik. S nem kell attól sem tartani, hogy Király István Stefan Heym krónikásához fog hasonlítani, aki nem tudta összeegyeztetni a tényeket és a királyi elvárásokat, amelynek következtében elveszítette kedvesét, állását, ráadásul a megírt tanulmányát más nevére jelentették meg.

Király *Naplója* kapcsán felidéződött bennem Czesław Miłosz *A rabul ejtett értelem* című tanulmánykötete, amelyben az alkotás és a politika kapcsolatát elemzi, s arra a következtetésre jut, hogy minden hatalom bedarálja az értelmiségieket, éppen mert mérhetetlen ambíció fűti őket ahelyett, hogy nemzeti kultúrájuk folytonosságát biztosítanák. A diktatúra alkalmazásában lenni ráadásul kellemes, hiszen felment többek között a kétely gyötrelmei alól, ráadásul kiiktatja a személyi felelősséget, s a kijelölt helyen való állás/helytállás pedig valami ígéző stabilitásként élhető át, persze csak részben, hiszen a rendszer lényege a félelem és a félelemkeltés, aminek egyik alapvető kommunikációs formája a fülbe súgás, a pletykák áramoltatása, a jólérsülés biztosítása, a különböző be- és feljelentések. Miłosz könyvének akár függeléke is lehetne Király *Naplója*.

A nemzeti és a nemzetközi, a magyar és a szovjet, Európa és a szovjet tömb szembehelyezése, alá-fölé rendeltségi viszonyba kényszerítése végig jelen van Király *Naplójában*, jóllehet nemzeti gyökerei szívósak. Minden, ami nemzeti és magyar, megkapja az elmaradott, szegélynivaló, buta *epitheton ornans* mint szégyenfoltot. Az avítal, az ócskával való szembehelyezkedés leghatékonyabb fegyvere később az lett, ha mélymagyarokra rá lehetett bizonyítani fasiszta voltukat. Király *naplójából* tudjuk, hogy Hermann István elragadtatott állapotba került, amikor Juhász Gyula 1984-ben megjelent írása alapján „nyilvánvalóvá vált, hogy Németh László fasiszta”. A nemzeti múlt eltörlése során a volt nemzeti értékek kiiktatásának esett áldozatul Széchenyi István személye is, aki az új ideológia tükrében önző, túlérzékeny, lelkiismeret-furdalásos emberként tűnik fel, aki képtelen volt saját gazdagságát és jólétét elviselni. A *Napló* viszont azt bizonyítja, hogy a szocializmus új szellemi arisztokráciájának és burzsoáziájának semmiféle lelki-furdalása nem volt a „vörös” kiváltságok miatt. Királynak *Naplója* utolsó lapjain (817.!) jut eszébe, hogy a KB-nak mérsékelnie kellene a tagjainak biztosított pazarlást. De addig Király is fenntartás nélkül élvezte a Kossuth téri nagypolgári állami lakást, a külföldi utakat, a hűségért járó soron kívüli tudományos előléptetéseket, a hatalmat, a dicsőséget és a pénzt.

Mivel Király István kommunistának vallja magát, ebből kifolyólag – legalábbis formállogikailag – kötelessége kiállni a Szovjetunió mellett, és az emberekkel megszerettetni azt. Ebből viszont következik, hogy el kell vállalnia a Szovjet Irodalom című folyóirat szerkesztését. A magyar kulturális

élet jelenségeit is a Szovjetunió valós vagy vélt elvárásaihoz igazítja: „nem tudom, hogy amikor még a SZU-ban tart az anti-absztrakt kampány, szükséges volt-e megrendezni a Moholy-Nagy kiállítást”. Ravasz László református püspök 1975-ös temetése is annyiban érdekli, hogy az ott zokogó magyar provincializmus és az Európát emlegető beszédek ugyanabból a forrásból fakadnak, a szovjetellenességből. Vagy később, amikor „Borbándi és Kende Budapestre jön, teljesen az USA kezében vagyunk”, vagyis távolodunk a szovjet tömbtől.

Míg Király István kóristaként és szólistaként élete végéig dűnyögi – József Attila szavait idézve – a fasiszta kommunizmus új meséjét (amit Hannah Arendt tudományosan, Bergyajev pedig filozofikusan szintén megfogalmaz), s rendületlenül kovácsolja az új embert, addig szolgálékúságnak, a tekintély előtti behódolásának, az emberektől való félelmének (Király önkritikusai szavai!) árnyai támadnak mind magán-, mind pedig közéletében.

Az első házasságában született lánya, Kata megtagadja. Egy 1972-es bejegyzés szerint: „Kati elmondta, hogy még február táján hallotta a pletykát, hogy ő Horváth Mihály lánya, nem az enyém, Karsaiék mondták el neki, jelezve, hogy pártutasításra vállaltam mégis az apaságot.” A második feleség, Landler Mária megbízható munkásmozgalmi múlttal a háta mögött, orosztudásával ugyan komoly védőszárnyat biztosított Király számára, mindezek ellenére sajgó féltékenységet vált ki Királyból. Az ezzel kapcsolatos bejegyzések nem képezik részét a *Naplónak*.

Pándi Pált, akivel együtt biztosították Aczél háttérhatalmát, utálja, irigykedik rá, s tele van sérelmekkel. Rákosival kapcsolatban: „se barátja nem vagyok, se megbecsült harcostársa, így marad a lakáj, az inas, a sameszi szerep”.

A közéletben egyre inkább letagadhatatlanná válik a bürokrácia és a halandzsa káros működése. Az izgató pletykák, a különtárgyalások, a forgatókönyv szerinti fel- és megszólalások már Király számára is zavarkeltők. „Az álnevek a legveszélyesebbek. A hibákat burkolják szép szavakba. A legveszélyesebbek azonban a politikai álnevek. Párthűség = szolgazsellem; pártfegyelem = gondolatnélküliség.” Letagadhatatlan tény lesz számára, hogy senki sem meri vállalni véleményét a nyilvánosság előtt. Aztán egy bejegyzés: „az estéből nem emlékszem egyetlen igaz kérdésre sem...” Önmagát is rohadt kis piti embernek titulálja, aki teljesítmény helyett hatalmi pozíciókra tör.

A baljós jelek egyre szaporodnak, de Király süket pillantásai egyelőre elhomályosítják a kontúrokat. Szaporodik az öngyilkosok száma. Király testvérbátyja is közöttük van. Hans Koch két hónapra titokzatosan eltűnik, majd megtalálják a holttestét. Felerősödnek a kritikai hangok a szocializmussal kapcsolatban. 1980-ban egy vidéki egyetemi professzor szerint a tervezgatókódás, az egész szocialista építés nevetséges tréfa volt. Aztán még erősebb hangú bíráló megjegyzések is elhangzanak: Sánta Ferenc szerint karrieristák, Biberachok, lézengő ritterek uralták el az életet, akiknek sem a szocializmushoz, sem Magyarországhoz semmi közük. Ezekbe a véleményekbe beleszövődnek a zsidók nemzetromboló tevékenységét megfogalmazó bírálatok: a zsidó bankárok okozták a nemzet romlását, a kommunizmus idegen a nemzet életétől, ezt a zsidók hozták ide, felelősségvállalás nélkül. Továbbá, hogy a magyar irodalom zsidó hangra van hangszerelve, amit Gyertyán Ervin, Kertész Imre, Moldova György, Bárdos Pál neve fémjelez. 1988-ban megnevezik a magyar irodalom gyilkosait Lukács György, Révai József, Darvas József, Horváth Márton, Pándi Pál személyében, s közéjük sorolva a még élő Királyt is. Gothár a csöcselék szocializmusáról beszél, azokról, akik csak beköltözni tudnak a mások által teremtett kultúrába, aztán használják és tönkreteszik azt. Kovács Kati hangján pedig 1985-től ez így szól: „nem leszek sohasem a játékszered!” Király személyesen is megkapja a leminősítését. Lengyel József *Levelek Arisztophanészhez* című művében a főhős egy bohóc, aki mindig nagyszerűen esik át a ló másik oldalára. Aztán kiderül róla, hogy civil neve Király, s egyetemi tanár.

A *Napló* utolsó lapjain Király visszatér élete kiindulási pontjához: Németh Lászlóval és Szabó Dezsővel foglalkozik. Úgy érzi, hogy az Európa kontra Bizánc kérdése újra időszerű, s ő határozottan állítja: Európa vagyunk. Még az is megtörténik vele, hogy Arany Jánost idézi, többször a *Sejtelek* című versét: „Életem hatvanhatodik évébe / Köt engemet a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csűrűbe, / Vet helyemre más gabonát cserébe.”

De egyvalami biztosan nem történhet meg vele, hogy bárki azt állítsa róla: aranyat ér minden szava. (*Magvető, 2017*)